

УДК:72.03

O'ZBEKISTONDA YOG'OCHDAN FOYDALANISH YOKI AMALIY SAN'ATDA YOG'OCH O'YMAKORLIGI

Islamova Dilnoza Gayratovna - katta o'qituvchi
Abdinabiyeva Dilxumor Sherzod qizi - talaba
Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti,
Samarqand, O'zbekiston.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yog'och o'ymakorligida yangidan-yangi uslublari bilan ustunlar, eshiklar, ravoqlar va boshqalar jozibador milliy ayvonlar to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Yog'och ustunli-to'sinli konstruksiya keng qo'llanilishi to'g'risida qiziqarli ma'lumotlar berilgan. Bunda yog'och ustun, eshik darvozalar va boshqa me'moriy qismlar keng ishlatilishi, yog'och o'ymakorligi va naqqoshligining yetuk markazlaridan biri hisoblangan Xiva, Buxoro, Qo'qon hamda Samarqand va Toshkentdagi tarixiy binolarida qo'llanilgan yog'och qurilmalarining arxitekturasi yoritilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация о привлекательных национальных крыльцах с колоннами, дверями, арками и т.п., с новыми стилями резьбы по дереву. Представлены интересные сведения о широком использовании деревянных колонных конструкций. Деревянные столбы, двери и ворота и другие архитектурные конструкции, деревянные инструменты используются и широко используются в исторических постройках городов Хивы, Бухары, Коканда, Самарканда и Ташкента, которые считаются одними из зрелых центров резьбы по дереву и рисование.

Kalit so'zlar: Amaliy san'at, yog'och ustun, eshik, darvoza, ayvon, ustunli-to'sinli konstruksiya, panjara, naqqoshlig, turar-joy, me'moriy, binolar.

Ключевые слова: Практическое искусство, деревянная колонна, дверь, ворота, крыльцо, колонно-балочная конструкция, забор, роспись, жилые, архитектурные, постройки.

Inson hayoti va faoliyati davomida zarur bo'lgan bilimlar sarhadi tobora kengayib borayotgan hozirgi sharoitda muayyan faktlar yig'indisini o'zlashtirish bilan chegaralanib qolishi uni ma'naviy qashshoqlikka olib keladi. Shuning uchun talabalarga o'z bilimlarini mustaqil ravishda to'ldirib va boyitib borishni, o'zining diqqat-e'tiborini axborotlarning eng muhimlariga qaratishni o'rgatish talab etiladi.

Bu vazifa talabalarning badiiy bezash ishlarini ta'lim–tarbiya jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda kengaytirish va rivojlantirishni taqazo etadi.

Amaliy va badiiy bezak san'ati turlari ijodiy mehnat bilan chambarchas bog‘liq va shuning uchun talabalarda ishga ijodiy munosabatni tarkib toptiradi, ularni ma'naviy jihatdan boyitadi. Amaliy va badiiy bezak san'ati bugungi hayotimizning turli sohalarini, har xil voqealarni to‘la qamrab olishi lozim. U davlatning tashqi va ichki siyosatini, xalqning mehnatdagi yutuqlarini, mamlakat tarixi, ilmiy, badiiy hayotidagi yangiliklarni, tabiat va boshqalarni ifodalashi kerak.

Amaliy san'at xalq hunarmandchiligining asosini tashkil etib kelgan. Zero, o‘zbek xalq hunarmandchiligining tarixiy ildizlari amaliy san'at asosida taraqqiy etib juda qadimiy, mumtoz hamda ota–bobolarimizning asriy tajribalarga tayanib o‘zining serunum, serjilo, shu bilan bir vaqtda har bir insonni hayratga solib kelgan madaniy merosimizni o‘z ichiga oladi. Odamzotning yaxshi yashashga, madaniyatga bo‘lgan ilk qadami ibtidoiy davrdan boshlanganligini tarixiy manbaalardan bizgacha yetib kelgan ma'lumotlardan bilib olishimiz mumkin.

Miloddan avval, xususan tosh davrida insonlar Teshiktosh kabi gornlarda asosan daraxt shoxlari va paxoldan ishlangan konussimon joylarda yashab kelganlar. axolining bir kismi kuchmanchilikdan utroqlikka utgach, tosh, guvala, paxsa va sinchli uylar kurila boshladi. Bronza davrida O‘zbekiston xududining janubi - Sopoltepada murakkab me'morchilik ansambllari vujudga keldi. Ilk Temir davriga kelib esa tugri turtburchak va aylana tarxli qal'achalar bunyod kilina boshlandi.

Madaniyat rivojlanib borar ekan, ajoyib me'morchilik yodgorliklari qad rostlab borar ekan, o‘z-o‘zidan bunday yodgorliklarni milliy naqshinkor bezaklar bilan bezashda, shu jumladan, darvoza, eshiq ustun va ravoklari Yog‘och o‘ymakorligi bilan bezatildi. Bu esa Yog‘och o‘ymakorligini tez suratlar bilan usib borishiga imkon yaratib beradi. Monumental me'morchilikda Yog‘och va ganch o‘ymakorligi an'anaviy san'at turiga aylanib bordi. Kishini xayratga soluvchi va uta nafis, tabiiy qilib ishlangan Yog‘och o‘ymakorligi namunasi XII asrga tegishli bulib, u Samarqanddagi Shoxi-3inda devori orasidan topilganligini so‘zimiz isboti sifatida aytib utishimiz mumkin.

Fan va madaniyat, adabiyot va san'atning rivojlanib borishi buyuk sarkarda Amir Temur nomi bilan chambarchas boglivdir. U xukmronlik qilgan davrlarda me'morchilik bilan bir qatorda amaliy bezak san'ati xam yuksala bordi. Xuja Aqmad, Kqusam ibn Abbos, Turkan Oka, Tuglik Tekin, Amirzoda, Ali Nasafiy maqbaralari Yog‘och o‘ymakorligi va koshin bilan jozibador kilib bezatildi.

XVI asrning oxiriga kelib Samarqandda o'ziga xos me'morchilik uslubi shakllandi. Oqsaroy, Kuk Gumbaz, Shamsiddin Kulol maqbarasi, Gumbazi Saidon, Xazrat Imom masjidi, Jaxongir maqbarasi, Dor ut-tilovat, Dor us-siyosat va boshqa shular singari me'morchilik yodgorliklari o'zining monumentag`ligi, jozibadorligi, naqqoshlik va o'ymakorlik san'atining o'ziga xosligi bilan xamon diedatga sazovordir.

Amir Temur davrida Samarqandni balandligi 8 metrgacha bulgan devor bilan aylantirildi. Shaxarni kesib utadigan Buxoro -Farg'ona yulini kengaytirib savdo-rastalari, timlar qurdirdi. U o'zi istilo qilgan ulkalardagi eng mashx,ur me'mor va xunarmandlarni Samarqandga olib kelishi shaqarda xunarmandlarning go'zar va madallalarini vujudga keltira boshladi. Bu esa san'atning yanada gurkirab rivojlanishiga, yirik-yirik Buxorodagi Labixovo'z ansamblini vujudga kelishiga zamin yaratdi. Shu va shunaka asori-atiqalar an'anaviy tarzda pishiq gishtdan bunyod etilgan, ansambllarning ichki va taphi bezaklariga xam zur e'tibor berilib, san'atning keng qo'lamda rivojlanib borayotgan koshin, ganch va Yog'och o'ymakorliklari bilan jozibador qilib bezatiddi.

1-Rasm. Mir Arab oliy madrasasi

(<https://www.google.com/search?q=buxoro+labi+hovuz&rlz>)

XVI-XVII asrlarga kelib me'morchilikda inshootlarning kurinishlari yanada takomillashdi, monumental binolarning tarxi, qiyofasiga o'zgartirishlar kiritildi, xunarmandlarning artellari vujudga keddi. Shu davrlarda bunyod etilgan Mir Arab madrasasi, Xuja Zayniddin masjid-xonaqosi, Chorbakir minorasi, Sherdor madrasasi, Buxoro va Toshkentda bunyod etilgan Kukaldosh madrasalarida usha davr Yog'och o'ymakorligining ajoyib namunalari o'z aksini topgan. Xo'ja

Zayniddin masjidi - XVI asrga tegishli. Qadimiy Buxoroning durdonalaridan bo'lgan Xo'ja Zayniddin masjidi eski mahalla ichida joylashgan. (2-Rasm.). Masjid Xo'ja Zayniddin hazratlarining tashabbuslari bilan Imom al-Buxoriy hazratlari sharafiga Buxorodagi eng qadimiy hovuz bo'yiga, usta Mir Dustumbiy tomonidan qurilgan.

2-Rasm. **Xo'ja Zayniddin masjidi** - XVI asrga tegishli.

<https://meros.uz/object/xoja-zayniddin-masjidi>

Shu davrlarda Qo'qonda Madrasai Mir nomi bilan xalqs orasida maihur Norbutabiy madrasasi XVIII asrning oxirida bunyod etiddi. Daxmai Shoxon ansambli 3 qismdan iborat: peshtoq, 2 ustunli ayvon-masjid, Norbutabiy va uning avlodlari daxmasidir. Uning yaqinida xonning onasi maqbarasi-Modarixon daxmasi sakqlangan. Peshtoq, g'ib, gumbazli bu binolar sirlangan gisht, koshin bilan bezatilgan. Xudoyorxon urdasida shaqarning muqim arxitektura yodgorliklaridan, ko'p ustunli qilib qurilgan, buyama va o'yma naqshlar bilan jozibador qilib bezatilgan jom'e masjidi XIX asrning oxiri X-XII asrning boshlarida qurilgan. 1914 yilda esa Komil qozi madrasasi bunyod etildi.

Amaliy bezak san'atining bir qator turlarida maxalliy uslublar shakllandi. Naqqoshlikda, ganch va yog'och o'ymakorlikda islamiy naqshlan rivoj topdi. Yog'och o'ymakorligida o'yimalarni bajarishning yangidan-yangi uslublari bilan ustunlar, eshiklar, ravoklar va boshqalar jozibador qilib bezatiddi. Asrimizning boshlariga kelib Xivadagi kuxna Ark Toshxovli, Nurillaboy, Buxorodagi Minorai Kalon, Ismoil Samoniy maqbarasi, Samarqanddagi Sherdor, Tilloqori madrasalari ta'mirlandi, Ulugbek madrasasining qulay boshlagan minorasi qayta tiklandi.

Bu davrlarda etuk amaliy san'at ustalari etishib chikdi. Abdulla Boltaev, Ota Polvonov, Ro'zimat Masharipov, Usta Shirin Murodov, Toshpulat Arslonqulov, Usmon Ikromov, Olimjon Qosimjonov, Yoqubjon Raufov, Xaydar Najmiddinov, Saidmaxmud Norqo'ziev, Toshpulat Ayubxujaev, Sulaymon Xujaev, Qodirjon Xaydarov, Maqsud Qosimov kabi bir qator ustalar amaliy bezak san'atining rivojiga munosib qissa qushdilar.

Adabiyotlar:

1. A.Abduqodirov "Obidalar jilvasi". -T., "O'zbekiston" 1972 yil, 64 b.
2. N.A.Avedova "Toshkent o'ymakorligi". -T., O'z. Dav. Badiiy adabiyot nashr. 1961 yil, 88 b.
3. I.Azimov "Farg'ona vodiysining arxitektura yodgorlik-lari". -T., "O'zbekiston", 1986 yil, 71 b
4. www.ziyonet.uz